

bizonyítani, hogy a test gyengülését nem követi a lélek erőtlenedése. Munkái védfala mögé húzódott, anyagával csatázva érte a halál.

Élete és működése olyan kérdéseket vet föl, amelyre az utókornak kötelessége lesz válaszolni, hiszen tevékenységével azt akarta példázni, hogy irodalom és politika egymástól elválaszthatatlanok. Kora e törekvését számtalan díjjal honorálta. E díjak értéke alighanem elhomályosul, de a művek jobbik része bizonyára megmarad.

Rónay László

Paul Ariste
(1905–1990)

1990. február 2-án, 85. születésnapja előtt egy nappal örökre távozott közülünk Paul Ariste professzor, észt nyelvész, az Észt Tudományos Akadémia tagja.

Paul Ariste 1905. február 3-án született Tormában. A tartui egyetemen 1929-ben fejezte be tanulmányait, majd az uppsalai, a helsinki és a hamburgi egyetemen képezte tovább magát, kiváltképpen a fonetika és a finnugrisztika területén.

1933-tól oktatott a tartui egyetemen, 1944-től 1977-ig állt a finnugor nyelvek tanszéke élén, s a tanszék iránti hűsége megmaradt nyugdíjba vonulása után is.

Paul Ariste kezdeményezésére jött létre az Észt Tudományos Akadémia Nyelvi és Irodalmi Intézetében a finnugor nyelvek osztálya, amelyet 1961-ig vezetett. A „Szovjetszkoje Finno-ugrogyenie–Soviet Finno-Ugric Studies” című folyóiratnak alapításától fogva főszerkesztője volt. Neki köszönhető, hogy az észt Anyanyelvi Társaság 1953 óta rendszeresen megjelenteti az *Emakeele Seltsi Aastaraamat* című évkönyvet.

Paul Ariste nyelvészeti kutatásainak középpontjában a balti nyelvek és népek álltak, s behatóan foglalkozott néprajzokkal is. Különösen nagy figyelmet szentelt anyanyelvének. Az észt szókészlet problémáiról írta *Eesti-rootsi laensonad eesti keeles* című munkáját (1933), amellyel elnyerte a magiszteri címet. Számos tudományos cikkében dolgozott fel német (főleg alnémet) jövevényszavakat. Szláv és orosz jövevényszavakra kiváltképpen a régebbi észt irodalmi nyelvben bukkant. Ugyancsak figyelmet érdemel etimológiai kutató tevékenysége. Ennek alapján sok észt helységnév (Reigi, Mahtra, Pandivere stb.) eredetét tudta megmagyarázni. 1981-ben megjelent könyve, a *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega* foglalja össze az észt szókincs eredetének kutatásában elért legfontosabb eredményeit.

Paul Ariste alapította meg Észtországban a kísérleti fonetikai kutatásokat. Legjelentősebb fonetikai és dialektológiai műve 1939-ben készült doktori disszertációja, a *Hüü murrete häälikud*. Ehhez a vizsgálódáshoz kapcsolódtak azután további értekezések az észt dialektusok hangfejlődéseiről. Feltétlenül említést érdemel az észt köznyelv hangtanának kézikönyve, az *Eesti foneetika*, amely 1946-ban jelent meg, s később többször újra kiadták.

A közelebbi rokon nyelvek közül különösen a vót nyelv nőtt Paul Ariste szívéhez. Mára jószerivel kihalt ez a balti nyelv, csak néhány idős ember beszéli még. Számos más kutatáson kívül Paul Ariste nevéhez fűződik a *Vadja keele grammatika* (1948), amelynek bővített angol nyelvű kiadását *A Grammar of the Votic Language* címmel 1968-ban adták ki. Ő vetette meg az alapjait annak a nagy vót szótárnak, amelyet a

Nyelvi és Irodalmi Intézetben állítottak össze, és amelynek első kötete idén jelenik meg. A vót nyelv ezen emlékművéhez gyakori terepmunkával maga gyűjtött roppant mennyiségű anyagot. A vótok folklórjáról közzétett könyvei is saját gyűjtésein alapulnak.

Paul Ariste érdeklődéséből nem hiányzott a többi balti nyelv sem. Újra meg újra foglalkozott a finn, a vepsze és a lív nyelv problémáival, és nyelvmintákat publikált. Mélyrehatóan kutatta az inger nyelv problémáit (pl. *A mai izzor nyelv birtokos személyragjai*, 1958). A balti nyelvek általános kérdéseivel kapcsolatban Paul Ariste szempontjai igen nagy jelentőségűek a kutatásban. Ezeknek a nyelveknek a keletkezését, fejlődéstörténetét és érintkezéseit dolgozza fel pl. a *Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk* (1956), az *Über die früheste Entwicklungsstufe der ostseefinnischen Sprachen* (1961), a *Muinaisista itämerensuomalaisista heimokielistä* (1966), az *S-ovüj üllätv v pribaltijszko-finszkih jazukah* (1955) és a *Die Wege des Aussterbens zweier finnisch-ugrischer Sprachen* (1970) című munkája.

Paul Ariste kutatásai kiterjedtek a keleti finnugor nyelvekre is, még az is belefért az idejébe, hogy más nyelvcsaládokba tartozó nyelvekkel foglalkozzék. Különös figyelmet érdemelnek a nyelvi érintkezések és az általános nyelvészet terén végzett kutatásai.

Paul Ariste életművére visszatekintvén ki kell emelnünk főiskolai tanári tevékenységét. Észtt finnugristák több nemzedéke nőtt fel a szárnyai alatt. Tanára és szellemi atyja volt azonban rokon népek számos ifjú nyelvtudósának is, akik azután Petroskoi-ban (Petrozavodszk), Szaranszkban, Joskar-Olában, Sziktivkarban vagy a finnugrisztika más központjában céltudatosan foglalkoztak anyanyelvük kutatásával. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Paul Ariste is megszenvedte a háború utáni időkben a sztálini megtorlásokat. Utólag csak sejtéseink lehetnek arról, mit kellett elviselnie a humanista tradíciókkal összeforrott tudósnek a szellemi elnyomás és gyámkodás éveiben.

Az idők során kialakult a tartui egyetemen egy olyan finnugor kutatási irányzat, amely Ariste-iskola néven ismert. Paul Ariste vezetése alatt vált tekintélyes képzési- és kutatóközponttá a finnugor nyelvek tanszéke. Ariste munkatílusára jellemző volt, hogy mindig eleven kapcsolatot tartott fenn az emberekkel. Vizsgálatainak zöme olyan anyagokon alapszik, amelyeket maga gyűjtött össze az illető népeknél. Több mint ötven kutatóútja vezette a balti népek közé. Ebben a tekintetben is példaképe volt valamennyi tanítványának és munkatársának.

Irányításával több mint ötven tudósjelölt írta meg kandidátusi disszertációját. Felkért opponensként több mint száz kandidátusi és néhány tucat doktori disszertáció megvédésében működött közre.

Paul Ariste jócskán kivette a részét a nemzetközi tudományos együttműködés megszervezéséből. Elnöke volt a Nemzetközi Finnugrisztikai Bizottságnak, a 3. Nemzetközi Finnugor Kongresszusnak (Tallinn 1970), tiszteletbeli elnöke a 6. Nemzetközi Finnugor Kongresszusnak (Sziktivkar 1985), továbbá a Szovjet Finnugrisztikai Bizottság elnöki tisztét töltötte be.

Paul Ariste tudományos érdemeit számos állami kitüntetéssel ismerték el. Több külföldi tudományos akadémiai és más tudományos intézmény, s a Nemzetközi Ma-

gyar Filológiai Társaság választotta meg tiszteletbeli tagjává, több egyetem adományozta neki a tiszteletbeli doktori címet.

Az eljövendő nemzedékekre Paul Ariste rendkívül nagy és sokoldalú tudományos örökséget hagyott. Barátai, munkatársai és tanítványai optimista, közvetlen és melegszívű emberként őrzik meg őt emlékezetükben.

Paul Kokla

Bán Imre
(1905–1990)

Fájdalmas veszteség érte a hungarológiai kutatásokat, különösképp a régi magyar irodalom és művelődés területét: 1990. március 19-én elhunyt Bán Imre, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem nyugalmazott professzora, a Régi Magyar Irodalmi Tanszék volt vezetője, az egyetem egykori dékánja, akit a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság is tiszteletbeli tagjai közé választott. Tanámemzedékek nevelőjét, a magyar és az európai irodalmak nemzetközi hírű tudósát, országos irodalomtörténeti vállalkozások, kiadványok, színtézisek elmaradhatatlan munkatársát veszítettük el benne, olyan irodalomtörténészt, akit tudományágának művelésében kiemelkedő hely és a legnagyobbaknak járó elismerés illet meg.

Bán Imre az Eötvös Kollégium magyar–francia szakos hallgatójaként elsősorban széleskörű filológiai tájékozottságával és gazdag nyelvismeretével tűnt ki, nem véletlen, hogy egy évig a Sorbonne ösztöndíjasaként Párizsban folytathatta tanulmányait. Visszatekintve pályafutására, életének alkonyán nem kis büszkeséggel említette, hogy mindössze két munkahelye volt 46 éves tanári tevékenysége során. 1930–1952 között a gyöngyösi gimnáziumban tanított, 1952–76 között pedig a Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatója, professzora volt. E két száraz életrajzi tény adott kereteket kutatói, tudósi, tanári munkásságához. A gyöngyösi évek egyrészt a pedagógiai tapasztalatok felhalmozódását jelentették, másrészt a helyi levéltár és ferences könyvtár révén a tudományos műhelymunka számára is ideális terepet kínáltak. Az országos szakmai közvélemény figyelmét rövidesen felkeltették tudományos közleményei, ezért hívta meg őt Juhász Géza a debreceni egyetemre.

Első könyve, az *Apáczai Csere János*ról szóló monográfia (1958) interdiszciplináris felkészültséggel íródott, az irodalomtörténeten kívül a filozófia, a teológia és a nevelés 17. századi történetének is alapvető kézikönyvévé lett. A korabeli Európa szellemi áramlatait tág körképben bemutató kötet kapcsán sokan már-már tudománytörténésznek könyvelték el Bán Imrét, ő azonban alaposan rácafoltt erre *Barokk* című antológiájával (1962), amely épp a kor esztétikájára és irodalmi ízlésének bemutatására fordított különös figyelmet. A barokk stílus árnyalt bemutatása akkoriban nagy újdonságnak számított, szemben állt azzal a vulgármarxista felfogással, amely a „valóságos 17. századot” valamiféle regresszív korszaknak tüntette fel. Kézenfekvő volt ezután, hogy a hatkötetes akadémiai irodalomtörténet 17. századi fejezeteinek jó részét ő írja meg, ennek kapcsán nyílt alkalma arra, hogy Pázmányról, Zrínyiről, Gyöngyösiről korszerű portrékat fessen. Számos szövegkiadás (Tótfalusi Kis Miklós, Zrínyi, Apáczai, debreceni diákköltészet), magyar irodalmi tanulmány (Szenczi Molnár Albert, Melius Juhász Péter, Balassi Bálint, Károlyi Péter, Csokonai, Kazinczy) és